

ИЖТИМОЙ ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАБ МАСАЛАЛАРДАН, МАЪНАВИЯТГА ОИД АЙРИМ ФАНЛАР ВА ЎҚУВ ДАСТУРЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИ

Феруза Раджабалева Маллаева

Тарих факультети “Миллий ғоя, маънавият асослари” кафедраси ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада 2018 – 2019 ўқув йилларига мўлжалланган “Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими” йўналиши бўйича бакалаврлар тайёрлашга мўлжалланган фан дастурлари қисқача таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: маънавият, методологик, мантикийликка, системавий структуравий. конструктивистик, семиотик, синергетик, информацион, фундаментал, миллатчилик, шовинизм, титул, ретроспектив, иррационал, рационал.

ABSTRACT

In this article, we briefly analyze the science programs for the preparation of bachelors in the field of "National Idea, Spirituality and Legal Education" for the 2018-2019 academic year.

Keywords: spirituality, methodological, logical, systemic structural. constructivist, semiotic, synergetic, informational, fundamental, nationalist, chauvinism, title, retrospective, irrational, rational.

Ўзбекистонда маънавият соҳасига қаратилаётган эътибор жаҳон илмий жамоатчилигини қизиқтирмоқда. Ушбу борада мустақиллик йилларида муайян ютуқлар қўлга киритилди. Миллий ғоя ва маънавият масалаларини таълим тизимида ўрганиш анча барқарорлашди. Ўқув дастурлари, дарсликлар, қўлланмалар такомиллашиб, савияси ўсиб бормоқда.

Маълумки, янги фан, уни ўргатадиган предметлар бирданига такомил ҳолда вужудга келиб қолмайди. Бунинг учун анча вақт, амалиёт синови, илмий изланишлар, баҳслар, ҳар хил методологик ёндашувларни қўллаш тажрибаси керак. Баҳслар бўлиши, баъзан улар анча кескин тус олиши ёш, шаклланиши давом этаётган фанлар учун табиийдир. Бундан мазкур фикр – мулоҳазалар ҳам холи эмас. Билдирилган айрим кескин фикрлар, эътирофлар муаллифнинг ўзга фикрларга нисбатан

беписандлигини ёки ғаразли муносабатини билдирмайди. Балки унинг маънавийтни ўрганишга оид фанларнинг илмийлик даражаси янада юксалиши истагини ифодалайди. Чунки бўлажак мутахассис малакаси тегишли фанлар ўқув дастурларининг, қўлланма ва дарсликларининг илмий-назарий савиясига, методологик жиҳатдан масалаларнинг тўғри қўйилиши ва ҳал қилинишига, машғулотларнинг методик таъсирчанлиги ва самарадорлигига боғлиқ. Илмий-назарий савия, ютуқ ва камчиликлар, хатолар бевосита методология тўғрилигидан ёки хатолигидан келиб чиқади.

Биз 2018– 2019 ўқув йилларига мўлжалланган “Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими” йўналиши бўйича бакалаврлар тайёрлашга мўлжалланган фан дастурларини қисқача таҳлил қилишга қарор қилдик.

Ўқув дастурлари билан танишиш кўрсатадики, улар бир неча умумий камчиликларга эга. Дастурни тузишда муаллифлар тарихийлик ва мантикийликка, илмий мавҳумликдан конкретлиликка кўтарилишга, системавий (тизимли), структуравий (тузилмавий), конструктивистик, семиотик, синергетик, информацион (ахборотли) ва ш.к. ёндашувларга, таҳлил ва умумлаштиришга, қиёсий-тарихий ва бошқа илмий усулларга етарлича амал қилишмаган. Тўғри, илмий усулларни ва ёндашувларни қўллаш фан хусусияти ва мавзудан келиб чиқади. Уларнинг барчасини қўллаш бирдан бир мақсад эмас. Аммо уларнинг зарурлари ва ўта мавзу учун самарадорларини, албатта, эслаш лозим. Акс ҳолда, мустақил ва замонавий фикрлайдиган, жаҳон илм – фани ютуқларидан яхши хабардор мутахассисларни тарбиялай олмаймиз. Кўпчилик дастурларда ўша фаннинг фундаментал тушунчаси мазмун-моҳиятини ойдинлаштиришга, унга таъриф беришга қаратилган бирорта савол йўқ. Масалан, “Миллий ғоя тарихи ва назарияси” ”Миллий ғоя тарғибот технологиялари” фан дастурида “ғоя” нима деган савол қўйилмаган. Талабаларга бир неча йил давомида “ғоя нима” деган савол берилганда. Ҳаммаси яқдиллик билан “ғоя – инсон тафаккурининг маҳсули” дея жавоб беради. Ғоянинг мазмун-моҳиятини, борлиқнинг муайян шакли ёки турли муносабатларнинг мавҳум тушунчавий образи эканини, яъни инъикос шакли эканини талабалар деярли билмайди.

Фаннинг фундаментал, тизим яратувчи асосий тушунчасини аниқ билмайдиган талаба фаннинг ўзини ҳам қониқарли ўзлаштира олмайди.

Синергетик, структуралистик, семиотик, конструктивистик ва бошқа замонавий усуллар тўғрисида– куп гапирилмаса ҳам бўлади. Ҳатто анъанавий усул ва

ёндашувларни қўллашда хатоликлар бор. Саволлар қўйилиши ва кетма-кетлигида изчиллик йўқ. Асосан фактларни, воқеа, ходисаларни ёки Республика конституцияси, қонунлар ва бошқа расмий ҳужжатлардаги, обрўли шахслар нутқлари, китобларидаги фикрларни баён қилиш билан чекланилган. “Миллий ғоя тарихи ва назарияси” “Миллий ғоя тарғибот технологиялари” фан дастурига, назаримизда, миллий ғоялар шаклланиши тарихи ва эволюциясига бағишланган қўшимча иккита мавзу киритиш зарур. Миллий ғоялар кишилар тарихий бирликларининг муайян даврдаги консолидацияси, миллий озодлигини сақлаш, тиклаш, мустаҳкамлаш ҳамда уларнинг кишилар тарихий бирликлари эволюцияси билан боғлиқлиги масаласига урғу берилиши лозим.

Янги даврда европада миллий ғоялар дастлаб миллий давлатлар шаклланиши, феодал тарқоқликка, маҳаллийчиликка қарши кураш, умумий адабий тил, умумий миллий бозор учун курашнинг воситаси сифатида вужудга келган ва капиталистик тараққиётга йўл очган эди. Кейин аста-секин ўша миллий ғоялар европа мамлакатларининг мустамлакачилик ва босқинчилик сиёсатини асослаш томон эволюция қилиб, миллатчилик ва шовинизм ғоясига айланганини талабаларга етказиш лозим.

Миллий ғоя конкрет-тарихий мазмунга эга, асло абстракт (мавҳум) идеалларни ифодаламайди. Миллий ғоя мазмунининг ижобий, бунёдкорлик, ёки салбий вайронкорлик, зўравонлик касб этиши, унинг асосига қўйилган ижтимоий мўлжалга, унга миллатчилик унсурлари кириб қолмаслигига, миллий манфаатларнинг умуминсонийлик талабларига қарама-қарши қўйилмаслигига, ёки, аксинча, миллатчилик, миллий эгоизм қўйилишига боғлиқ. Бошқа халқларнинг манфаатларига, тили, маданияти, динига беписанд қаралса, миллий ғоя миллатчилик томон оғиб кетади, деструктив, вайронкор кучга, зўравонликни оқловчи сиёсий мафкурага айланади.

Мазкур, фан дастури жаҳон тажрибасини таҳлил қилмайди, у асосан мустақил Ўзбекистоннинг миллий ғояси ва мафкураси мазмунини баён қилишга бағишланган. Шундай бўлса-да, миллий ғоямиз тарихига жуда кам эътибор берилган, назариясига эътибор ундан ҳам кам. Кўпроқ баёнчилик ва эътирофлар билан чекланилган. Муаммони қўйиш, таҳлил ва умумлаштириш анча саёз. Илмийликка нисбатан мафкуравийлик устунлик қилади.

Назаримизда, миллий ғоя этнографик тушунча эмаслигини, фақат титул миллатнинг манфаатларини, олий мақсадларини ифодаламаслигини таъкидлаб, унинг умуммиллий (Ўзбекистонда яшовчи барча миллат ва элатларнинг

манфаатини ифодалашини), умуминсоний мазмун-моҳиятини очиб бериш керак. Бунда миллат, миллийлик тушунчаларининг турли мазмунда ишлатилиши, масалан, давлат мазмунида (БМТ атамасида), давлат фуқаролари, халқи мазмунида (америка миллати, бразилия миллати), муайян жамиятга тегишлилик, мансублик (миллий ғоя) ва, ниҳоят, анъанавий мазмунда этник мансубликни ҳам англатилиши, бизнинг миллий ғоямиз, миллий мафкурамиз давлат мафкураси ҳам, ўзбекларнинг этник мафкураси ҳам эмаслигини талабалар билишлари зарур.^[1] Шунда улар бу масалада чалғимаиди.

“Миллий ғоя тарғибот технологиялари” фани дастури ҳам методологик камчиликлардан холи эмас. Дастурнинг биринчи мавзуси анъанавий тарзда мазкур фаннинг предмети, мақсад ва вазифаларига бағишланган. Лекин, минг афсуски, уларнинг бирортаси аниқ шакллантирилмаган. Фан дастури амалда фанининг қисқача ва муваффақиятсиз такрори бўлиб қолган. Ҳозирги даврдаги ғоявий, мафкуравий жараёнларни келтириб чиқарган омиллар ретроспектив таҳлил қилиниши ва улар тарихий жараён билан боғланиши керак эди.

“Дунё динлари тарихи” фани дастури, қисқа қилиб айтганда, талабга жавоб бермайди. Биринчидан, саволлар қўйилишига ва сонига кўра, дастур эмас, машғулотлар режаси бўлиб қолган. Иккинчидан, бу асосийси, дин тарихи бўлгандан кейин, динлар ижтимоий-тарихий эволюцияси, улардаги ғоявий оқимларнинг, мазҳабларнинг, ички ва ташқи курашларнинг тарихи, эволюцияси, қисқача бўлса-да, ёритилиши лозим. Черков (масжид) ва давлат муносабатлари тарихи ҳам. Ҳозирги даврдаги диний-ғоявий, мафкуравий жараёнларни келтириб чиқарган омиллар ретроспектив таҳлил қилиниши ва улар тарихий жараён билан боғланиши керак эди. Фан дастури амалда диншунослик фанининг қисқача ва муваффақиятсиз такрори бўлиб қолган.

Миллий ғоя, маънавият асослари, ҳуқуқ таълими йўналишининг асосий фани “Маънавиятшунослик” дастури тўғрисида. Мазкур фан 5-7 семестрлар давомида ўқитишга мўлжалланган. Тўрт бўлимдан, 31 мавзудан иборат. Унга 374 соат аудитория, 70 соат мустақил ўрганиш соатлари ажратилган.

Дастурга умумий баҳо берадиган бўлсак – эклектика, турли диний ва дунёвий, иррационал ва рационал ёндашувларнинг механик қоришувидан иборат. Илмий ёндашув аксарият ҳолларда унутилган. Аниқ илмий муаммони ифодалаш ўрнини мафкурабозлик ва баъзан публицистик образли пафос эгаллаган. Бир неча мисоллар келтирамиз. “Маънавият ва маърифатнинг ўзаро алоқадорлиги. Шахс ва миллат маънавий

¹ Абдурахим Эркаев. “Маънавиятшунослик” 2-китоб. Тошкент-2018 йил.

такомилининг ўзаро уйғунлиги” мавзусида шундай савол бор: “*Исломгача маънавият – асотир тафаккурдан миллий ўзликни англаш сари*”. Биринчидан, социумнинг уруғ-жамоа ва қабила каби тарихий бирликларининг ўзлигини англашини ўша давр нуқтаи назаридан миллий ўзликни англаш дейиш мумкинми? (Бугунги кун нуқтаи назаридан, шубҳасиз, миллий онгимиз, маънавиятимизнинг тарихий илдизидир. Чунки ворисийлик қонуни асосида кишилар тарихий бирлигининг юқори шакли ўзидан аввалги тарихий бирликлар онги, маънавиятидаги аҳамиятли ва яшовчан унсурларни ўзлаштиради. Масалан, бугунги ўзбек миллати маънавияти ўзбек элатининг, ўзбек уруғ – қабилаларининг маънавий ютуқларини ўз таркибига олган. Бунга мумтоз адабиётимиз ва қаҳрамонлик эпослари мисолида ҳам амин бўлиш мумкин). Иккинчидан, тафаккур тарзи (асотир тафаккур тарзининг илк тизимлашган шакли) ва ўзликни англаш мутлақо бошқа-бошқа тушунчалардир. Улар бир сатҳда, ёнма-ён турувчи ва мазмунан муштараклик ташкил қилувчи тушунчалар эмас, ўрталарида ворисий ёки иерархик боғланиш йўқ. Тафаккур тарзи асотирий, диний, мистик, ёки анъанавий-дунёвий, илмий, рационал, иррационал ва ш.к. ибораларда таснифланиши мумкин. У фикр юритиш услубидир. Ўзликни англаш эса социумнинг ўз шахсий ва этник, ижтимоий – миллий идентлигини (айниятини), ўтмишини, насл-насабини билишини, ўз манфаатларини тўғри англашини, келажак тараққиёт мақсадларини тўғри тушунишини билдиради. Миллий ўзликни англаш учун кишининг диний ёки дунёвий, материалистик ёки идеалистик фикр юритиши аҳамиятсиз.

Магистрлар учун мўлжалланган фан дастурлари илмий-методологик савияси жиҳатидан бакалавр дастурларидан кам фарқ қилади. “Маънавиятнинг илмий методологияси” фани дастуридаги баъзи мавзуларда учрайдиган кўпол хатоларни биз тегишли мавзуларда айтиб ўтамиз. Дастурда баъзан мавзу бошқа, унинг саволлари бошқа. Масалан, 3-мавзу “Маънавий соҳанинг генезиси ва ижтимоий тарихий эволюцияси ҳақида илмий қарашлар”, деб номланган. Лекин маънавиятнинг келиб чиқиши (генезиси) ва маънавий соҳанинг шаклланиши ҳақида бирор сўз йўқ. Бундай ҳоллар устида тўхталиб ўтирмаймиз, фақат конкрет савол илмий жиҳатдан нотўғри бўлса, у ҳақда гапирамиз.

Мулоҳазалар якунида қуйидагиларни таъкидламоқчи эдик. Фан дастурларида илмий-танқидий руҳ деярли йўқ. Асосан баёнчилик, эътироф этиш (бу ҳам анча заиф ва тўлиқ эмас). Муаммолар, уларнинг ечимлари ҳақида кам гапирилган, кўпроқ ютуқлар эътироф этилган. Таҳлил жуда оқсоқ. Кўпинча таҳлил ва

умулаштириш ўрнини мафкуравий муносабат эгаллаган. Ахир таҳлил орқали илмий муаммони, унинг турли қирраларини тадқиқ этишда қўлга киритилган ютуқлар, мавжуд камчиликлар, олдинда ечимини кутаётган вазифалар аниқланади. Таҳлил ва умумлаштиришсиз фан йўқ. Мулоҳазалар исботланмайди, шунчаки баён ва эътирофга айланади, матн илмий эмас, мафкуравий характер касб этади.

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, унинг ўқув-услубий бирлашмалари фаолиятини мувофиқлашритувчи кенгаши миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши бўйича бакалаврлар ва магистрлар тайёрлаш бўйича мутахассислик фанлари дастурлари, дарсликлари ва ўқув қўлланмаларини танқидий-ижодий қайта кўриб чиқиши, уларнинг янги авлоддини яратишга илмий-педагогик кучларни сафарбар этиши мақсадга мувофиқдир.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1 том. - Тошкент: Ўзбекистон, 2017. - 531 б.
2. Эркаев А.П. "Маънавиятшунослик" 2 том. Тошкент: "Маънавият" 2018-йил. 45 бет.
3. Аминова Нурхон Бобомуродовна. Одамнинг ижтимоийлашувида маънавиятнинг ўрни. Монография. - Тошкент: "Адабиёт учкунлари", 2017. - Б 77.
4. Каримов Иброҳим. Ноосфера, геосиёсат ва мафкура. — Тошкент: Фан, 2007. - 96 б.
5. Аминова Нурхон Бобомуродовна. Мустақил Ўзбекистон ижтимоий тараққиётида маънавиятнинг ўрни: Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори диссертацияси автореферати: Тошкент, 2019. 15 Б
6. Мухамеджанова, Лалихон Ашуралиевна (2019) «РОЛЬ ПРАВСТВЕННОСТИ В ОБЩЕСТВЕННОМ СОЗНАНИИ», Научный вестник Наманганского государственного университета : Вып. 1: Вып. 9 , статья 17.
7. Мухамеджанова Л.А. (2021). РОЛЬ ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ. Вестник Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева. Серия: Исторические науки. Философия. Религиоведение, (2 (135)), 123-133.
8. Kadirova Dilbar Salikhovna, Inagamova Feruza Khurshidovna, Agzamova Nilyufar Shukhratovna, Mukhamedzhanova Lalikhon Ashuraliyevna. (2019).

CATEGORIES OF HARMONY IN THE CONCEPTIONS OF CLASSICAL SCHOLARS. International Journal of Research in Humanities, Arts and Literature, (2), 293-300

9. Mukhamedzhanova Lalikhon Ashuraliyevna, Kadirova Dilbar Salihovna, Agzamova Nilyufar, Tulaev Avaz Ilhamovich Shuhratovna, Rajabov Shukhrat Sheraliyevich, Alimov Sardor. Formation of Cyber Space, Protecting Youth From the Danger of Cyber Extremism. (2019) International Journal of Recent Technology and Engineering. (2 S4), 612-616

10. Мухамеджанова Л.А.(2021) “Тенденции изменения этических норм в информационном обществе”. Материалы конференции Социальная реальность виртуального пространства. С. 48-54

11. Мухамеджанова Лалихон Ашуралиевна, Асадуллина Гузелия Рауфовна, Ермоченко Константин Павлович, Шкуран Оксана Владимировна, Ивентьев Сергей Иванович. (2021) “Социальная истина и духовно-нравственная сфера человека” С.111-118

